

Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm¹

İrfan Çelik

Dr. | Hukukçu ve Siyaset Bilimci

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 61-62, Kış-Bahar 2011, s. 143 - 166

Giriş

Siyasal iktidarın oluşumu ve kullanımına ilişkin temel kuralların anayasal olarak belirlenmesi ve siyasal iktidarın belirli sınırlar içine alınması fikirleri oldukça eskidir. Anayasacılık, Roma ve Antik Yunan'dan Rönesans ve Reform çağı Avrupa'sına ve oradan günümüze, anlam ve bağlam değişikliğine uğrayarak bugüne gelen ve modern çağda da demokratik siyasal sistemle birleşik olarak kullanılan bir siyasal gelenektir(Lane 1996:19). Bugün de siyasal iktidarın, sivil, siyasal ve ekonomik hakları kapsayan bir insan hakları setiyle sınırlanması ve kuvvetler ayrılığı ilkesi anayasacılığın özünü oluşturmaktadır. Bunlardan ilki devleti sivil toplum karşısında sınırlandıran dışsal prensiptir. İkincisi ise içsel prensip olup, hiçbir kişi veya organın devlet güçlerine tek hâkim olmamasıdır (Lane 1996:25). Ancak kuvvetler ayrılığı 20. Yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da anayasa hukukunun en temel konusunu oluşturmakta iken bugün aynı canlılıkla tartışılmamakta; buna karşılık, demokratik kurumlaşmanın zayıf olduğu ülkeler için temel bir tartışma konusu olma niteliğini korumaktadır. (Turhan 1989:3)

Siyasal düşünce tarihinde sınırsız çoğunluk egemenliğinin (demokrasinin) siyasal toplumdaki diğer sınıflar/katmanlarla dengelenmesi amacına yönelik olan kuvvetler dengesi teorisi demokrasi düşüncesi kadar eski bir gelenek olup demokrasiye karşı kurgulanmıştır ve tarihsel olarak cumhuriyetçi geleneğe ait

¹ Hakem incelemesinden geçmiştir.

görülmektedir. 20. Yüzyıla kadar demokrasi düşüncesi olumsuz bir siyasal düzen olarak görülmüş ve karşısında yer alan egemen teori ve pratik cumhuriyetçilik olmuştur. Düşünsel kökü Aristoteles'te olan kuvvetler ayrılığı Montesquieu tarafından yeniden kuramlaştırılmıştır. Mülk sahipleri, aristokrat ve yoksul çoğunluğun organlar içinde birlikte yer aldığı siyasal düzene Aristoteles "siyasal yönetim", "anayasal yönetim" gibi adlar vermiştir. Montesquieu ve Rousseau'nun "cumhuriyet" olarak isimlendirdikleri düzen de, iyi kurgulanmış bir kuvvetler dengesine sahip bir düzendir. Amerikan devriminin kurucuları kendi siyasal düşüncelerini cumhuriyetçilik olarak adlandırmıştır. Hepsinde ortak bir kaygı egemendir: siyasal güçleri sınırlamak ve dengelemek.

Siyaset teorisine Locke ile birlikte giren liberal düşünce ise, anayasacılığın bugün asıl vurgulanan boyutu olan insan hakları ve hukuk devleti kavramlarının taşıyıcısı olmuştur ve demokrasiyi bu haklarla sınırlar. Anayasacılık, demokratik düzenin sadece insan hakları setiyle sınırlanmış olmasında değil, çok daha öncesinde kuvvetler ayrılığı ilkesi nedeniyle demokrasi fikriyle çatışma içindedir. Kuvvetler ayrılığı "fark"ın varlığına dayanır ve günümüzün büyük siyasal birimleri sınıf farkı dışında farklılıklar da içermektedir. Bu farklılıkların yasama ve yürütmeye yansımalarının çağdaş biçimlerinden olan federalizmin bugün literatürde kuvvetler ayrılığı eş anlamlı olarak kullanılmasının nedeni de budur.

1. Anayasacılık ve Kuvvetler Ayrılığının Kökleri

Kuvvetler ayrılığının düşüncesi için en belirgin anayasal model, konsüller, Senato ve halk tribünlerinden oluşan sistemiyle cumhuriyet Roma'sıydı. 18. Yüzyılda, Roma modeline belirgin bir örnek daha eklenmiştir: monarşi, Lordlar ve Avam'dan oluşan, (Montesquieu'ya) dengeli bir yönetim sisteminin örneği olarak görünen İngiltere. Teorisi ise Aristoteles'te ilk anlatımını bulmuş, ondan çok uzun bir süre sonra Montesquieu tarafından yeniden yapılmıştır.

1.1. Aristoteles

Kuvvetler dengesi kuramı Montesquieu'ya bağlanmakla birlikte, kuram çok daha eskidir ve ilk olarak geniş bir biçimde Aristoteles tarafından ortaya konmuştur (Turhan 1989:3-4). O'nun teorisinde "kuvvet" her bir organın bileşiminde yer alan/alması gereken sınıfları/katmanları ifade eder ve teori toplumsal güçlerin dengesinin teorisidir. Aristoteles, yasama-yürütme-yargı organı ayrımını yaptıktan sonra asıl sorunu tartışır: yasama-yürütme-yargı organlarında iktidarın paylaşımını, yani toplumsal kuvvetlerin iktidar dengesini. Anayasaları birbirinden ayıran şey de siyasal egemenin bileşimidir (Aristoteles 2002:79). Organlardaki "Bu dağılım, ya (yönetime) katılanların erk ve etki gücüne göre bir eşitsizlik temeli üstünden yapılır ya da bir eşitlik temeli üstünden, yani varlıksızlarla varlıklılıların eşit sayılmasına göre" (Aristoteles 2002:113). Demokrasi ise, çoğunluğun, yani yoksul sınıfın yönetimidir. O'na göre, "Esas nokta, siyasal erke sahip

olmanın ekonomik erke ya da servete sahip olmaktan ileri geldiği yerde, kişilerin sayısı çok da olsa az da olsa, bunun oligarşi; mülkiyetsiz sınıf erke sahip olunca da bunun demokrasi olmasıdır. Fakat dediğimiz gibi, gerçekte berikiler az, ötekiler çoktur” (Aristoteles 2002:82). Eğer bu iki kesim anlaşamazlarsa , çözüm, daha yüksek mülkiyet koşuluna uyanlar esasa alınmak üzere, çoğunluğun üstünde anlaştığı şeydir (Aristoteles 2002.182).

Seçme hakkı için belirli bir mülkiyet koşulu arayan ve çoğunluğun yönetimini de güce bağlayan Locke ve eğitimcilere (dolayısıyla mülk sahiplerine) çoğul oy hakkını savunan Mill’in görüşleri de bundan uzak değildir. Normatif olarak siyasal egemenin bileşimi bir kuvvetler dengesini yansıtmalı, özellikle de çoğunluğun sınırlanmasını sağlayacak bir denge içermelidir. Bu yüzden her bir sınıfın çıkarlarını gözetecek bir ortak yarar fikrine ihtiyaç vardır. İster bir azlık yönetsin isterse çoğunluk, ortak yararı sağlama amacı güderek devleti yönettikleri zaman, doğru bir anayasadan söz edilebilir. (Aristoteles 2002:81) Aristoteles’in siyasal düşüncesinin temeli dengedir ve aristokratik ve demokratik unsurların karışımı karma bir yönetim tasarlamıştır (Schmidt 2002:42). Onun modeli, çoğunluğun, yönetimi tek başına ele geçirmesini engellemek, oligark ve aristokratın egemenliğine çoğunluğu da katacak bir sentezi içerir. “Bir kelimeyle söylemek gerekirse, siyasal yönetim oligarşiyle demokrasinin bir karışımıdır.” (Aristoteles 2002:122) Böyle karışımlardan daha çok demokrasiye yaklaşanlara genel olarak “siyasal yönetimler” denir; oligarşiye yaklaşanlara ise “aristokrasi”-çünkü eğitim ve iyi doğum daha çok varlıklılarda bulunur (Aristoteles 2002:123). Montesquieu’nun kuvvetler ayrılığı modelinde demokrasiye yaklaşması gerektiğini söylediği aristokrasi yönetimi de (cumhuriyet) bundan başka birşey değildir. Aristoteles’in tasarladığı karma rejim, bazı yazarlara göre, Amerikanın Kurucu Babaları’nın da niyetidir. Onlar da demokratik ve oligarşik öğeleri birleştirecek şekilde, Aristoteles’in düşüncesine uygun olan sentez niteliğinde bir rejim kurmak istemişlerdir. (Arnhart 2004:75).

Aristoteles’in modelinde, temel siyasal kararlar alan, yasaları yapan, görevlilerin seçilmesini belirleyen müzakere ögesi; belirli konularda emir yetkisine sahip yürütme ve yargı organına bu toplumsal güçlerin katılımı kuvvetler dengesine dayanır. O’na göre yasama organının belirlenmesinde bütün yurttaşlara egemen erk verilmesi demokratik, çok yüksek olmayan bir mülkiyet koşulu aranması ise “siyasal” yönetimdir. Yürütme erkinde de herkesin herkes arasından belirlediği bir yürütme demokratik, atayanların belirli bir kesim, atananların ise herkesten olduğu bir usul ise “siyasal” yönetime özgüdür. Yargı organına atamalarda da, ‘hepsi (tüm üyeler) herkesten (her sınıftan)’ demokratiktir; ‘bir bölümü herkesten bir bölümü bazılarından’ aristokratik ve siyasaldır (Aristoteles 2002:132-140). O’na göre, çoğunluğun (yoksul sınıfın-avamın) egemenlik alanı sınırlı olmalıdır; aşağı nitelikte olmaları ve yargı gücünden yoksun olmaları nedeniyle yüksek yönetim görevlerinden pay almalarına izin verilmemelidir. Fakat yasamaya ve

yargılama sürecine katılmalarının yolu yine açık olmalıdır; aksi takdirde devletin içinde düşman bir öge oluşur. Çoğunluğu hem yönetimde pay sahibi kılmak hem de yönetim görevlerinden uzak tutmanın yolunu ise temsil de görür. Halka yönetim görevlilerini seçme ve görev sürelerinin sonunda onlardan hesap sorma hakkının tanınmalı, ama kendilerinin bu gibi görevlere geçmelerine izin verilmemelidir. (Aristoteles 2002:87-88).

Yönetimin sınırına ilişkin Aristoteles'in vurguladığı bir ilke daha vardır: Kişilerin değil, yasanın egemen olması. Kişiler sadece yasanın uygulayıcıları olacaktır. Yasanın egemen olması, yurttaşlardan herhangi bir kesimin egemen olmasına tercih edilmelidir (Aristoteles 2002:103). İyi düzenin iki ögesi vardır: konulmuş olan yasalara uyulması ve uyulan yasaların iyi olması, çünkü kötü yasalara da pekala uyulabilir (Aristoteles 2002:123). Keyfi kararlara değil, mer'i hukuk kurallarına bağlı bir yönetim ve "iyi" yasalar hukuk devleti ilkesinin de ifadesidir. Aristoteles'e göre yasanın egemenliği, daha sonra Locke'un tekrar ettiği gibi, Tanrı'nın ve aklın egemenliğidir (Aristoteles 2002:103). Yönetimin yasalara bağlı olması Antik Yunan düşüncesinde esaslı bir temadır. Platon da *Yasalar*'da ideal yönetim biçimini anlatırken, yönetimde asıl önemli olanın yasalar olduğunu; daha doğrusu, yönetimin yasalara dayalı olması olduğunu söyler. *Devlet*'te görüldüğü üzere, monarşi, aristokrasi ve demokrasinin bozulmasıyla; tiranlık, oligarşi ve çoğunluğun yasadan bağımsız yönetimi olan demokrasi ortaya çıkar. Bununla birlikte Platon, yasadan bağımsız yönetimler içinde ise en iyisinin demokrasi, en kötüsünün ise tiranlık olduğunu söyler (Platon 1998:XXIV).

Yasaların egemenliği demokrasilerin sınıflandırılmasında bir ölçüttür. Demokrasiler, ılımlı bir mülkiyet koşulu aranıp aranmadığına ve yasalara bağlılığına göre sınıflandırılır. (1) devlet görevlerine seçilmede düşük ölçüde bir mülkiyet koşulu aranır; (2) bütün yurttaşların seçilme hakları vardır, ama yasalar her şeyden üstündür; (3) yine herkesin seçilme hakkı vardır, ama egemen olan yasa değil halktır. Üçüncü seçenek halkın iradesinin (iyi) 'yasa'nın hükmüne ağır bastığı haldir. Bu durumda halk tiranlaşır, birçok kişiden oluşan tek bir yönetici gibi olur (Aristoteles 2002:117-118). Bu ayırım, halk egemenliği fikrine dayalı yönetim ile yasalarla sınırlı çoğunluk yönetimi ayrımının ilk ifadesidir. Platon gibi, Aristoteles'e göre de, eğer yasalar egemen olmayacaksa, uygun olan yönetim demokrasidir (Aristoteles 2002:100). Yasalara bağlı yönetimin olmadığı yerde ise, çoğunluğun kararlarına bağlı yönetim, yani demokrasi ikinci en iyi yönetimdir.

Aristoteles'in siyasal toplumun kuruluş biçimini ifade etmek üzere kullandığı söylenen anayasa kavrayışı, bugün anayasacılığın bir boyutu olan kuvvetler dengesiyle birlikte "iyi yasa" fikrine de dayanır. Aristoteles'in kuvvetler dengesi teorisi, esas olarak mülkiyet hakkına müdahaleyi önlemek üzere ve sınırsız çoğunluk egemenliğine karşı kurgulanmıştır. Keza, çoğunluk kararlarının ötesinde bir meşruiyet kökenine sahip "iyi yasa" fikri de diğer bir sınırlamayı oluşturmaktadır. Platon ve Aristoteles'in tartıştığı "iyi yasa" fikri ile halk (çoğunluk) tercihi

arasındaki gerilim, yani, maddi meşruiyet ile yasaların kim tarafından ve nasıl yapıldığına dair usuli meşruiyet (demokratik meşruiyet) arasındaki karşılaştırma Antik Yunan'dan bugüne uzanır.

1.2. Montesquieu

Montesquieu'nun siyasal düşünceye katkısı da iktidar kontrolü ve denge sağlama-yaya yönelik kuvvetler ayrılığı modelidir. O'nun kuvvetler bölüşümü olarak da adlandırılan öğretisi, toplumsal güçlerin pay sahibi oldukları, "meşruluk, temel haklar, iktidarın bölünmesi ve karma anayasa"dan oluşan bir sentez içermektedir. Devletin, farklı siyasal güçlerin temsilini organize edecek bir yapıda, monarkın, aristokrasinin ve halkın güçler dengesini ifade edecek bir karma rejim olarak örgütlenmesinin teorisidir bu. Aristokrasi de monark ve halk arasındaki dengeyi sürdürmek için gereken temeli oluşturmaktadır (Held 1996:84-85).

Aristoteles'in iki değişkenli şemasına karşılık, Montesquieu üçlü bir şema kullanır: Egemenlerin sayısı, hükümlanlığın icra tarzı ve itidal ile despotluk arasındaki ayrım. Yönetim şekillerini de temel olarak üçe ayırır: Despotluk, monarşi ve cumhuriyet. Tek kişi belli ve ilan edilmiş yasalara göre yönetiyorsa monarşi, yasadışı ve keyfi yönetiyorsa despotluktur. "Halkın bütününe ya da bir kısmının hükümlan (iktidara sahip) olduğu" yönetim şekli olan cumhuriyet de iki alt şekle ayrılır: Aristokrasi ve demokrasi. Cumhuriyet yönetiminde yetkiler tüm halkın elinde olursa bu bir demokrasidir. İktidar halkın bir kısmının ellerinde ise bunun adı aristokrasidir (Montesquieu 2004:33). Demokrasinin özelliği de halkın ya da büyük çoğunluğun yasa koyucu iktidarı kullanması ve anayasa/yasalar konusunda karar verme hakkının olmasıdır. Ancak Montesquieu halk deyince servet sahibi burjuvaziyi kasteder (Schmidt 2002:51). O'nun tercihi demokrasiye yaklaşan bir aristokratik yönetimdir. O'na göre "Soylular yönetimi demokrasiye ne kadar yaklaşırsa o kadar mükemmel olur; saltanat yönetimine yaklaştıkça mükemmelliğinden kaybeder" (Montesquieu 2004:39).

Montesquieu'nun kuvvetler dengesi teorisinde de önce organlar ayrımı yapılır. Ancak, Aristoteles gibi, Montesquieu'nun teorisi de hukuki anlamda organların ayrımının değil, siyasal özgürlüğün koşulu olarak gördüğü toplumsal güçlerin dengesini sağlamanın teorisidir (Aron 1986:40) Teorinin esası organlarda yer alacak siyasal/toplumsal güçlerin (monarşik, aristokratik ve demokratik unsurların) dengesidir. O'na göre de bir devlette üç yetki vardır: yasama, devletler hukukuna ilişkin kararları uygulama ve medeni hukuka ilişkin kararları uygulama yetkileri. Üçüncü yetki yargıyı da içerir. Eğer bir devlette yasama, yürütme ve yargı yetkileri aynı kişi ya da organda toplanırsa özgürlük ortadan kalkar. Yargı yetkisi de yasama ve yürütmeden ayrı olmazsa yine özgürlük tehlikeye girer. Eğer bu yetkiler, ister bir kişi, ister yüksek memurlar, ister aristokratlar ve isterse halk olsun, sadece bir kesimin elinde toplanırsa devlette her şey yıkılır (Montesquieu 2004:157).

Montesquieu'nun modeli dört parçadan oluşmaktadır: (1) Yasama, yürütme, yargı otoritesi olarak farklılaşan otorite, (2) Toplumsal güçler (taç, aristokrasi, burjuvazi), (3) Halk meclisi, halk mahkemesi, aristokrasi meclisi, aristokrasi mahkemesi, bakanlar, (4) Yetkiler; yasa çıkarma, temsilcileri seçme, veto yetkileri. İlk kurala göre iki veya üç otorite tek bir toplumsal gücün kontrolünde olursa özgürlük olmaz. İkinci kurala göre, üç otoriteden biri münhasıran bir toplumsal kuvvet tarafından üstlenilirse özgürlük olamaz. Üçüncü kurala göre, toplumsal güçler üç otoriteden her birine uygun biçimde katılmayıp onlara tabi olursa özgürlük olmaz. Dördüncü kurala göre toplumsal kuvvetlerin -taç, aristokrasi, burjuvazi- eşitlik ve bağımsızlığı işbirliğinin temelini oluşturmaktadır. Yasama otoritesi, üç toplumsal kuvvete paralel olarak, halk meclisi, aristokrasi meclisi ve monark arasında bölünmüş olup bu üç organın, dolayısıyla da üç toplumsal kuvvetin uzlaşması olmaksızın yasama gerçekleştiremez. Yürütme organı da bu üç organa dayalı olarak üç parçalıdır. Hukuka uygun otorite ise, iki sosyal kuvvete ya da dört organa (halk mahkemesi, halk meclisi, aristokrasi mahkemesi, aristokrasi meclisi) bölünmüş olup, diğer kuvvet olan monarkın burada payı yoktur (Riklin'den akt. Schmidt 2002:56-58).

Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı modelinin, İngiliz siyasal kurumlarına duyduğu hayranlığın etkisiyle şekillendiği söylenmektedir (Schmidt 2002:58-59). Buna karşılık Hobbes kuvvetler dengesini şiddetle reddetmektedir. O, egemenlik yetkilerinin Kral, Lordlar ve Avam Kamarası arasında bölünmüş olmasını kaos nedeni olarak görmüştür (Hobbes 2004:137). Aristoteles ile başlayan, siyasal güçleri ve özellikle de çoğunluğu dengeleme düşüncesi, biraz daha farklı bir model tasarısıyla Montesquieu ile devam etmiştir. Her ne kadar, Aristoteles'in sorununun sınırsız halk (çoğunluk) egemenliği, buna karşılık Montesquieu'nun ilgisinin odağında dizginlenmemiş mutlakiyetçi devlet olduğu söylene de, Montesquieu da kuvvetler dengesi kuramı ile halk egemenliği ilkesine boyun eğdirmiş olur (Aron 1986:42, Schmidt 2002:59). Çünkü O kendi sınıfının, monarşik güce karşı koymaya çalışan aristokrasinin temsilcisidir. (Aron 1986:42).

1.3. Locke

Kuvvetler ayrılığı Locke tarafından kayda değer ölçüde ele alınmış bir boyut değildir. Kısaca yasama ve yürütme iktidarının aynı ellerde olmaması gerektiğini, yasayı yapan ve yürütenlerin aynı kişiler olması halinde, bunun siyasal toplumun çıkarına değil, yönetenlerin çıkarına bir yönetim olacağını ifade eder (Locke 2004:121-122).

Oybirliğine dayanan sözleşmeden sonra siyasal toplumun yönünü belirleyecek olan daha büyük olan gücün onu taşıdığı yöndür; bu güç de çoğunluktur. Ancak bu gücün yapabileceklerinin sınırı doğa yasasıdır (Locke 2004:82). Siyasal düzenin maddi meşruluğu bakımından, çoğunluk zaten spekülative olan yasanın, yani aklın ve Tanrı'nın yasasının korunması açısından bir araya geldiğinden çoğunluğun kararları

daha baştan bunlarla sınırlıdır (Locke 2004: 74). Korunması gereken temel hak mülkiyet hakkı olduğundan, oy hakkı da mülk sahipleriyle sınırlıdır. (Heywood 1999:68). Locke'a göre yasama egemen iktidardır ama buna rağmen, sadece belirli amaçlarla hareket edebilen emanet bir iktidardır. Bu iktidar hangi amaçlarla verilmişse onlarla sınırlıdır; bu amaca aykırı davranıldığında geri alınabilir (Locke 2004:125).

Locke için yasama temsili bir organdır. Yasama yetkisi, yasama organının halk tarafından belirlenmiş olmasına bağlıdır. Yasaları yapacak olanların sayısı da çok önemli değildir. Önemli olan yetkilendirilmiş olmaları (Locke 2004:179) ve keyfi olmamasıdır. Yasamacının gücü de toplumun kamusal yararı ile sınırlıdır (Locke 2004:113). Devlet hangi yönetim biçimi altında olursa olsun, yönetici iktidar, geçici emirlerle ve belirsiz kararlarla değil, yayınlanmış ve kabul edilmiş yasalarla yönetmelidir(Locke 2004:116). Yürütme ise yasamaya tabi ve ona karşı sorumludur. Ancak, Locke'a göre, yasama ve yürütme iktidarlarının farklı ellerde olduğu her yerde toplumun yararı, bazı şeylerin yürütme iktidarına bırakılmasını gerektirir; yasanın belirlemediği ve yürütmenin takdirine bırakılması gereken kamu yararının gerektirdiği biçimde yürütme tarafından düzenlenmesi gereken çok şey vardır (Locke 2004:135). Yürütmenin bu ayrıcalığı, kamu yararını bir kural olmaksızın gerçekleştirme iktidarındır. Yürütme iktidarının doğru kullanımı konusunda bir yargıç da yoktur. Bu yargıç yokluğu düzensizliğe de yol açmaz, zira yürütme iktidarı ya da bilge prens, yürütmeden duyulacak rahatsızlığın, çoğunluk tarafından hissedilecek ve değiştirilmeye kalkışılacak noktaya kadar varmasına izin vermezler, çünkü bu tehlikeli bir durum olur (Locke 2004:141). Locke, yürütmeyi sınırlayacak bir yargı erki yerine, çoğunluk tepkisini gözeterek kendi kendini sınırlayan bir yürütme erki varsaymaktadır. Bu düşünce günümüz tartışmaları bağlamında parlamento kararlarının yargı tarafından sınırlandırılması gerektiği fikrine karşı seçimlerde ortaya çıkan çoğunluk tercihini asıl sınırlama olarak görmenin ifadesidir.

Carl Schmitt Locke'tan aktarılan yasaları yapanın bunu uygulaması tehlikelidir şeklindeki kuvvetler ayrılığını temellendiren cümlelerin banal olduğunu söylemektedir (Schmitt 2006:63). Çünkü mesele iki organın aynı kişi/sınıfın elinde olması değil, bir veya birden fazla organın tek bir sınıfın elinde olmasıdır. Aristoteles ve Montesquieu'nun odaklandığı mesele, yani toplumsal/siyasal güçlerin dengesi Locke'un ilgisinin uzağındadır. Doğal haklarla sınırlı bir yasama ve takdir yetkisi geniş bir yürütmenin aynı kişide birleşmemesi yeterlidir. Locke'un düşüncesi, siyasal erklerin her birinin kendi içinde aranan denge ile ilgili değildir; çünkü O siyasal iktidarı sınırlandırmanın temelini başka bir yerde atmıştır: doğal haklarda.

1.4. Rousseau

Kuvvetler dengesi üzerine en dolambaçlı anlatım *Toplum Sözleşmesi*'nde görülür. Radikal bir halk egemenliği düşüncesi ortaya koyan Rousseau'nun, Locke ve

Montesquieu'nun kuvvetler dengesi kuramına zıt bir konumda olduğu düşünülmektedir (Schmidt 2002:63). Ancak, Rousseau'nun çok ince bir kuvvetler dengesi kurguladığı söylenebilir.

Rousseau'ya göre, ne yasama ve ne de yürütme halkın eline bırakılacak bir iş değildir O'na göre yasama gücünün halkın elindedir; yürütme gücü ise yasacı ya da egemen varlık niteliği ile çoğunluğun elinde olamaz. Ancak, Rousseau, yasa yapma işinin, iyiyi doğruyu bilemeyecek halkın değil, bilge bir azınlığın işi olduğunu söyler. Bu çelişkinin giderilmesi ise ilginçtir. Ona göre, uluslara uygun olacak en iyi toplum kurallarını bulup çıkarmak, insan doğasından sıyrılmış üstün bir zekanın işi olabilir ancak: "İnsanlara yasalar vermek için tanrılar gerek" (Rousseau 1987:51). Ancak bu olağanüstü yasacının devlet düzeni içindeki bu üstün görevi, ne yönetim işidir ne de egemenlik. Cumhuriyeti kurmakla birlikte yapısına girmez onun. Çünkü yasalar ve insanlara komuta etmek ayrı ellerde olmalıdır. Aksi takdirde yasalar tutkuların aracına dönüşür (Rousseau 1987:52). Yasaları kaleme alanın yasama hakkı yoktur ya da olmamalıdır. Rousseau'ya göre "Yasama işinde birbiriyle uzlaşmaz sanılan yan vardır: İnsan gücünü aşan bir iş ve bu işi gerçekleştirmek için hiçbir şey olmayan bir güç" (Rousseau 1987:53). Böylece Rousseau uzlaşmaz olanı uzlaştırır: Yasaları "egemen" halk yapar ama bilge bir azınlık yazar! Genel istem kendisini yasalarla gösterir; yasa yapmak genel istemin işlemdir; yasalar genel istemi saptayan belgelerdir denildiğinden, en sonunda genel istemi de bilge yasa yazıcılarının saptadığı ortaya çıkar.

Rousseau, hükümeti de, yurttaşlarla egemen varlığın ilişkilerini yürütmek amacıyla, yasaları yürütmek ve siyasal-toplumsal özgürlükleri sürdürmekle görevli aracı bir bütün olarak tanımlar (Rousseau 1987: 69). Yasaları yazma işini olağanüstü yetenekteki bilge azınlığa bırakan "egemen varlık", yönetim işini de ehil bir azlığın eline bırakacaktır. Cumhuriyet yönetiminde halkoyu hemen her zaman aydın ve yetenekli kişileri yüksek görevlere getirir. Zira halk, yönetim görevlerine getirecekleri seçmekte hükümdardan daha az yanılır (Rousseau 1987:86).

Rousseau, cumhuriyet veya onunla özdeş, her şeyin iyisini bilen bir aristokrasi yönetimi tasarlar. Özetlenecek olursa, Rousseau'nun siyasal/toplumsal güçler ve egemenlik çözümlemesinden elde kalan; (1) yasaların kaynağı olan "egemen" halk; (2) ancak halk böylesine tanrısal bir işi yapamayacağı için, yasaları yazan ve fakat yasamacı sayılmayan bilge bir aristokrat sınıf; (3) yine, iyinin nerede olduğunu bilememekle birlikte, yöneticileri seçmekte monarktan daha az yanılacağı varsayılan bir halk tarafından yönetim görevlerine getirilen üstün yetenekli yöneticilerdir. Yasanın kaynağı (halk) ile yasaları yazanların aynı kişiler olmaması gerektiği düşüncesi çarpıcıdır. Hem yürütmenin ehil bir sınıfa bırakılması, hem de yasa yapımının bilge bir sınıfa bırakılması gerektiğini söylemesinin gerekçesi ise açıktır: "Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir

yönetim insanların harcı değil” dir (Rousseau 1987:81). Rousseau’nun yönetim görevlerinden halkın uzak tutulması konusundaki düşüncesi Aristoteles’in tekrarıdır; ancak O, halkın yasama işinden de uzak tutulması gerektiğini söyleyerek, Aristoteles’in düşündüğü demokrasi ve oligarşi karışımını da kabul etmemiş, seçime dayalı bir aristokrasi yönetimi tasarlamıştır.

1.5. John Stuart Mill

Mill’in siyasal/toplumsal kuvvetlerin siyasal yönetime etkilerini dengelemeye yönelik düşünceleri esas olarak temsil sistemine dayanır. Mill, Aristoteles’in, demokrasinin mülkiyeti tehdit edecek bir sınıf yönetimine dönüşme tehlikesini yeniden ifade etmiştir. (Mill 2001:84) O, dolaylı biçimde ekonomik bir sınıfla örtüşse de, eğitilmiş nüfusun çoğul oyunu savunmuş; parlamentosu tamamen ülke elitini içine alacak bir temsil sistemi kurmayı tasarlamış; eğitimlilerin ve eğitim gerektiren mesleklere sahip olanların iki veya daha fazla oya sahip olacağı bir sistem önermiştir (Mill 2001:110-111).

Gerçekten de Mill, sanayi toplumunun iki büyük sosyal sınıfına (sermaye ve işçi sınıfı) paralel olarak, parlamentoda da sınıfsal bir denge olması gerektiğini düşünmüştür. Çatışan çıkarlar ve onların meclisteki temsili, bir çoğunluk elde edebilmek için diğerinin desteğine muhtaç olacak şekilde dengelenmelidir. Bazı eleştirmenleri, onun demokrasi planlarının, seçme hakkını eğitime bağlamak suretiyle, “işçi çoğunluğunun siyasal iktidarı ele geçirmesine karşı” geliştirildiğini ileri sürerler (Schmidt 2002:94-96,99). Bu yorum yersiz değildir. Mill’e göre;

Görülmüştür ki, temsili demokrasi iki tür tehlike içerir. Temsil organı ve popüler düşüncedeki düşük dereceli zekâ tehlikesi ve aynı sınıftan oluşan sayısal bir çoğunluk parçasına dayalı “sınıf yasaması” tehlikesi. Bu iki büyük şeytanı ortadan kaldırmak veya en azından zayıflatmak konusunda düşünmeliyiz. Bunu gerçekleştirmenin yaygın yolu, az veya çok sınırlanmış oy hakkıyla, temsilin demokratik karakterini sınırlamaktır...Tek bir sınıfın sayısal çoğunluğu oluşturduğu bir ulus içinde tamamen eşit bir demokrasi belirli kötülüklerden uzak tutulamaz. Bu kötülükler, şu anda var olan demokrasilerin eşit olmadığı, aksine, egemen sınıfın lehine sistematik eşitsizlik içerdiği gerçeğiyle daha da kötüleşir (Mill 2001:84).

Mill’in önerdiği çözüm, azınlığın görüşü için daha güçlü bir temsildir (Mill 2001:111) Aksi takdirde, demokrasinin, tiranlığın yeni bir formuyla sonuçlanması tehlikesi ortaya çıkacaktır; yani, azınlık haklarının önemsenmediği ya da yok edildiği, çoğunluğun sınırsız egemenliği-tiranlığı (Blaug and Schwarzmantel 2000:175).

Mill de, haklı olarak, Aristoteles gibi, çoğunluğu bir sınıfla özdeşleştirmektedir. O, temsil sisteminin, halkın istencinin yönetim gücüne dönüşmesinin zorunlu mekanizması olduğunu kabul ederek, kimlerin temsil edilmesi gerektiğini ve bunun ne gibi sonuçları olacağını tartışmakta ve bu sorunlara hem nitelik hem nicelik açısından bakmaktadır. Demokrasi ilkesi eşitliğin, kendi kökü ve temeli olduğu iddiasındadır. Madalyonun öteki yüzü ise sayılara ilişkindir. Eşitliğe bağlı kalın-

ması, hiç kimsenin öbüründen üstün olmayacağı bir şekilde herkesin bir kişilik oyu olması gerektiği yolundaki ilke ile birleştiğinde çoğunluk yönetimi ile sonuçlanacaktır. Ancak yukarıdaki pasajda da görüldüğü üzere, Mill bunu şeytani bir kötülük olarak görmekte; eşitlik ve çoğunluk, cehaletin bilgiye üstünlüğü anlamına geldiği takdirde, onu dehşete düşürmektedir. Dolayısıyla, çoğunluğu azınlığın ayrıcalıklarından kurtarmak isterken, azınlığı da çoğunluğun baskısından korumak istemektedir. Eski kalıtsal aristokrasi sürdürülmeyecektir ama onun yerini hemen aydınlardan oluşan yeni bir seçkin katman almalıdır. Eğitilmiş seçkin azınlığı, yanlış olarak demokrasi diye adlandırılan, gerçekte yalnızca emekçi sınıfların yönetimi olan şeyden korumak için, Mill, çareyi nispi temsile dayalı seçim düzeninde bulur (Lipson 1984:54-55).

Azınlığın görüşü için daha güçlü bir temsilin gerekçesi ise Mill'e göre bir kişinin görüşünü birden fazla kişinin görüşüne eşdeğer saymayı haklılaştırabilecek tek şeyin zihinsel üstünlük olmasıdır ve Mill'in aradığı şey bu üstünlüğü tespit etmenin uygun araçlarıdır. Eğitim düzeyi ve mesleğine bakılarak bir kişiye iki veya daha fazla oy hakkı tanınabilir. (Mill 2001:110-111) Mill de, aritmetik bir eşitlik değil, orantılı bir eşitlikten yanadır. Bu, çoğunluğun yönetime "dengelenerek" transfer edilmesidir ve Aristoteles'ten hatırlanacağı üzere yeni bir şey değildir.

2. Kuvvetler Ayrılığından Organlar Ayrılığına: Bir İndirgeme

Modern anayasacılık, devlet iktidarını sınırlayan kurumsal yapı olarak 17. ve 18. Yüzyılda çeşitli siyasal teoriler içinde ifade edilmiş, Locke ve Montesquieu modern anayasacılığın klasik formülasyonunu vermişlerdir. Locke yönetimleri sınırlayan doğal haklara odaklanırken, Montesquieu kuvvetler ayrılığının teorisini yapmıştır. Çoğunluk yönetimini sınırlama açısından anayasacılığın iki boyuttan ilkinin, yani insan haklarının anayasacılığa en açık biçimiyle Locke ile birlikte girmiş olduğu, ikinci boyutun, yani kuvvetler ayrılığının anayasa teorisindeki yerinin ise bugün neredeyse anlamsızlaştığı ya da indirgendiği söylenebilir. Dahl'a göre, demokratik bir cumhuriyet için karma bir yönetim oluşturma kolay olmaması nedeniyle cumhuriyetçiler, antik çağın karma yönetim fikrinin yerine yeni bir fikir, güçlerin anayasal ve kurumsal olarak üç ana dala ayrılmasını getirmişlerdir: yasama, yürütme ve yargı. "Bu üç gücün tek merkezde toplanmasının, tiranlığın özünü oluşturduğu ve bu nedenle de her biri diğeri üzerinde frenleyici bir işlev gören ayrı kurumlara verilmelerinin gerektiği, cumhuriyetçi teoride bir aksiyom haline gelmiştir" (Dahl 1993:30-32). Birleşik Devletler Anayasası'nın kurucularından Madison, her biri farklı çıkarlara sahip azınlıklardan oluşan toplumda, sınırlanmayan çoğunluk yönetiminin, kolayca yönetimin mülksüz kitlelere geçmesini sağlayacağını ve mülk sahiplerini tehdit edeceğini düşünmüştür. Bunun önlenmesi için Madison, yönetim gücünün her azınlık grubu veya çıkar grubuna siyasal etkide bulunma fırsatı veren kurumlar arasında bölünmesini savunmuştur. Bu düşünce, kongrenin iki kolu, Senato ve Temsilciler

Meclisi ile Federal Yönetim'in üç organı, Kongre, Başkan ve Yüksek Mahkeme arasındaki denge ve kontrol mekanizmasına dayanan Amerikan siyasal sistemine yansımıştır. (Heywood 1999:72-73)

Aristoteles tarafından kurgulanan karma yönetim (mixed regime) fikri ile Montesquieu'nun karma yönetimi yansıtan kuvvetler ayrılığı teorisi modern kuvvetler ayrılığı fikrinden ayrılır. Buna göre, kuvvetler ayrılığı modern demokratik yönetimin eksikliklerini gidermek için dizayn edilmiş modern bir yapısal aygıttır ve karıştırıldığı karma yönetim kavramından ayrılmalıdır. Hatta aralarındaki fark o kadar büyüktür ki ikisinin ilişkili olduğunda inanmak bile yanıltıcıdır. Tanım olarak, karma rejim, farklı siyasal-sosyal sınıflar anlamında organize olmuş bir siyasal toplumu gerektirir ve bir toplumsal sınıfın çıkarlarının diğerlerinininkine kurban edilmeyeceği bir yönetim yapısı içinde sınıfları bir araya getirir. Yönetim güçlerinin işlevsel ayırımı yoktur, buna ihtiyaç da yoktur. Buna karşılık kuvvetler ayrılığı, gerçek ve daimi sosyal sınıflara sahip bir siyasal yönetim (anayasa) içinde işlemez. Bu teoride yönetim güçleri işlevsel olarak üç organa ayrılmıştır: yasama, yürütme ve yargı. Bu üç organın, her birinin kendi özel işlevini yerine getirdiği uyumlu bir yönetim gücü bütünü oluşturması beklenir. Bununla birlikte, eğer bir organ kendi gücünü kötüye kullanır veya işlevini yerine getirmekte tamamen başarısız olursa, yapının diğer organları tarafından düzeltici işlem yapılması beklenir. Düzeltici işlem, ihtiyaca göre, direnme veya pozitif eylem formu alabilir. Burada , çatışma olmakla birlikte, uygun önlemleri hayata geçirmede siyasal birliği sağlamak üzere dizayn edilmiş mekanik bir düzen vardır. Bu düzen kontrol ve dengeye (checks and balance) dayanır (Anderson 1986:141)

Karma yönetim ile kuvvetler ayrılığı teorilerinin ilişkili dahi olamayacaklarının ileri sürüldüğü bu pasaj, aslında orijinal kuvvetler ayrılığı teorisinin uğradığı indirgemenin anlatımıdır. İleri sürülenin aksine, orijinal teoride öncelikle yönetim organlarının işlevsel ayırımı, sonra da bu organlar içinde yer alacak güçlerin dengesinin teorisi yapılmıştır. Ancak modern kuvvetler ayrılığı fikri, 2500 yıllık kuvvetler ayrılığı teorisinin yerine geçmiş değildir. Kuvvetler (toplumsal/siyasal güçler) ayrılığı teorisinin organlar/işlevler ayrılığı teorisine dönüşümü, orijinal teoride yapılan organlar ayırımı basamağında kalarak organlara kuvvet denilmesi ve teorinin asıl anlamınının, yani organlarda yer alacak toplumsal güçler dengesinin bir kenara bırakılmasıdır. Modern kuvvetler ayrılığı fikrinden söz edilirken Aristoteles'e veya Montesquieu'ye atıfta bulunulması artık anlamsızdır. Temelinde toplumsal "fark" a dayanan çatışmaları dengede tutmanın ve çoğunluğun sınırsız egemenliğini önlemenin formülü olan orijinal kuvvetler ayrılığı teorisinin anlamını yitirmesi ise, anayasacılığın diğer boyutu olan insan hakları fikrinin teorik gücünün artışı ve pratiğinin yaygınlaşması, büyüyen siyasal toplum ve devlet aygıtı ile temsilin yerleşmesine bağlanabilir.

Antik Yunan'dan beri var olan çoğunluk yönetimi düşüncesi hiçbir zaman sınırsız bir ilke olarak kabul görmemiştir. Bir yönetim ilkesi olarak kabul edilse de, ya yönetimin örgütlenme biçiminin ötesinde ve ondan bağımsız kavramlarla (insan haklarıyla) sınırlanması ya da siyasal yönetimin kuvvetler dengesiyle sınırlanması düşünülmüştür. ABD Anayasasını yapanlar toplumun temel yasasının lex majoris partis (çoğunluğun yasası) olduğunu kabul ediyorlardı ama onu doğal akıl ve vahiyden kaynaklanan hakların önüne geçirmiyorlardı. Yine, çoğunluk ilkesinin adaletin yeterli bir güvencesi olduğunu da düşünmüyorlar; aksine, azınlık haklarının çiğnenmesine, tiranlığa kadar gidebilecek bir yol olarak da görüyorlardı (Horkheimer 1986:82).

Hayek, liberal anayasacılığın, bireysel özgürlüğü kuvvetler ayrılığı sayesinde koruyacağını düşündüğünü, ancak, kuvvetler ayrılığının bu amaca ulaşılmasında başarısız olduğunu söylemektedir. Hayek'e göre bu amaca ulaşılması için "bir yasanın ne olduğunu, onun kaynağından bağımsız, kendi öz niteliğiyle ilgili bir ölçüte göre tayin eden bir anlayışın söz konusu olması gerekir" (Hayek 1999:187). Bu da hakların, toplumsal-siyasal kuvvetlerin dışında-ötesinde bir kökten alınması gerektiği anlamına gelir. 20. yüzyılın ortalarına doğru insan haklarıyla ilgili kurumların yönetimleri denetlemede başarılı bir araç olarak görüldüğü bir döneme geçilmiştir. Devleti sınırlamada yararlı bir araç ve aynı zamanda bir amaç olarak insan hakları, hem devlet iktidarını kullananlar tarafından hem de çoğunluklar tarafından ihlal edilmeyecek sınırlamalar olarak düşünülmüştür.²

Kuvvetler ayrılığının orijinal anlamını yitirmesindeki diğer etken ise, büyüyen siyasal birimler ve devlet aygıtı ile temsilin yerleşmesi ve en önemlisi genel ve eşit oy fikrinin farklılıkları görünmez hale getirecek şekilde yaygınlaşmasıdır.³ Antik Yunan'dan 20. yüzyıla kadar genel ve eşit oy kabul görmemiştir. Genel ve eşit oyun kabul edilmesi ile çoğunluk tiranlığı endişesinin azalması birbirine

² Her ne kadar Hayek kuvvetler ayrılığının özgürlüğü korumada yetersiz kaldığını söylese de bu kuşku, "iyi yasa" fikrinin koruyuculuğu için daha güçlü bir biçimde ifade edilebilir. Ampirik olarak insan haklarının kolayca devlet iktidarını kullananlar tarafından ihlal edilebileceğini gösteren çokça örnek vardır. Bu ihlaller bir anayasanın varlığında gerçekleşebileceği gibi, anayasaların ortadan kaldırılması suretiyle de gerçekleşebilir. İnsan haklarına dayalı kurumların hükümetleri denetlemede yararlı araçlar olarak görülürken, güçlü ekonomik grupların çoğunluk yönetimine son verip diktatörlük kurmalarının önündeki engel bir doğrunun veya aklın çiğnenmesi olmayacaktır. (Horkheimer 1986:81-82) Güçlü ekonomik veya bürokratik elitlerin önünde anayasaların ve içerdikleri insan hakları fikrinin etkili bir engel oluşturduğu söylenemez (Horkheimer 1986:81-82; Heywood 2006:431-432).

³ "Bir adam-bir oy ve her oy eşit değer" düşüncesinin yerleşmesi için 20. Yüzyılın ilk çeyreğini ve hatta bazı ülkelerde ortalarını beklemek gerekmiştir.19. Yüzyıl, daha fazla çalışan erkek sınıf, kadınlar ve etnik azınlıkların siyasi iktidarda pay sahibi olma mücadelesi ile geçmiştir. Evrensel oy hakkı (erkekler için) Fransa'da 1848 yılında kabul edilmiştir (Heywood 1999:69). 1830 larda Avrupa'nın en demokratik ülkelerinden biri olan İngiltere'de nüfusun sadece % 2 si oy kullanabiliyordu. Bu oran 1867'de % 7 ye, 1880'lerde % 40'a ulaşmıştır (Zakaria 1999:44). İngiltere'de bir seri parlamento reformuyla oy hakkı genişlemiş, evrensel oy hakkı (erkekler için) 1918 yılında, kadınlar ve erkekler için eşit oy hakkı ise ancak 1928 de kabul edilmiştir. 1949 yılına kadar üniversite mezunları ve mülk sahipleri birden fazla oy hakkına sahip olmuşlardır (Heywood 1999:69). Genel oy hakkı, birçok ülkede ancak 1940'larda tanınmıştır Ama bundan çok öncesinde, 1840'larda birçok ülkede anayasal liberalizmin ilkeleri olan hukukun hâkimiyeti, mülkiyet hakları, kuvvetler ayrılığı, ifade özgürlüğü vazgeçilmezdi (Zakaria 1999:44). Siyasal katılımın, işçi sınıfını, kadınları ve tüm ırksal, dinsel grupları, yani tüm yetişkinleri kapsar hale gelmesi ancak 20. Yüzyılda yaygın destek bulmuştur (Heywood 1999:71).

paraleldir. Aristoteles, Montesquieu, Rousseau ve Mill bir adam-bir oy ilkesine karşı çıkarken “demokrasi tehlikesi”ne karşı çıkıyorlardı. Çünkü bir adam-bir oy demek, çoğunluğun (tabii ki yoksul ve cahil çoğunluğun) iktidarı anlamına geliyordu. Onların çağında demokrasi açık ve yakın bir tehlike idi ve Aristoteles gibi, Rousseau ve Mill de avamı yönetimden uzak tutmak için temsilin önemini tespit etmişlerdi. Siyasal toplumun ölçeğinin büyümesi ile çoğunluğun doğrudan iktidardan uzaklaşmasından dolayı aradaki köprü ihtiyacı bir tercih olmaktan çıkıp bir zorunluluğa dönmüştür. Bu köprü temsildir. Ancak temsil öyle bir köprüdür ki, girişinde halk olarak görülen çoğunluk, köprünün çıkışında bambaşka bir şeye dönüşür: seçkin bir azınlığa. Bu dönüşüm, hem siyaset teorisi içinde anlatımını bulan hem de pratikte gözlenebilen bir dönüşümdür. Aradaki fark, doğrudan demokrasi ile dolaylı demokrasi arasındaki derin farktır.

Genel oy ilkesi insanların eşit özneler oldukları düşüncesine dayalıdır. Ancak, siyasal hayata etki ya da katılmada eşitlik fikri yeni değildir ve demokrasi fikri içinde Antik Yunan’dan beri vardır. Aristoteles’in kendi adalet fikri gereğince eleştirdiği demokratik eşitlik, herkesin ‘bir’ sayısına eşitlendiği matematiksel eşitlikti. O demokratların savunduğu bu tür bir eşitlik düşüncesini reddediyor ve yerine orantılı eşitlik düşüncesini koyuyordu. Zira aksi takdirde, sırf sayıların gücüne dayanarak çoğunluk iktidarı kaçınılmazdı. Çoğunluk iktidarı başlı başına kötü bir şey değildi. Kötü olan çoğunluğun yoksul olmasıydı. Bunun siyasal sonuçları ise endişe vericiydi. Aydınlanma çağında da, monarşik yönetimleri sınırlama fikrinin yanı sıra, aynı bakış varlığını sürdürmüştür. Rousseau temsil fikrini (hem yasama hem de yürütmede) oldukça dolambaçlı ve çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Temsilde çoğul oy ile Mill de temsilin bu işlevini ortaya koymuştur. Onlar, avam egemenliğinden, yani “demokrasi tehlikesi”nden sakınmanın bir yolunu da temsil de görmüşlerdi.

Ancak, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren niceliğin egemenliğine dair eski endişeler ortadan kalkmaya başlamıştır. “Demokrasi tehlikesi”ne karşı mülk sahiplerinin ve aristokratların haklarını güvence altına almanın ifadesi olan Aristoteles’in “politea”sı ve Montesquieu ile Rousseau’nun “cumhuriyet”ini daha uzun bir süre savunmaya gerek kalmamıştır. Bu değişimi Gramsci alaylı bir dille anlatır. Gramsci, demokrasi yüzyılı, sayıların yüzyılı, çoğunluğun yüzyılı, niceliğin yüzyılı olarak adlandırılan çağda seçime dayalı yönetimlerde safça bulunan oligarşik eleştiri ile elitist eleştiriye karşılaştırmakta, banal bulduğu oligarşik eleştirinin karşısına artık oligarşik eleştirinin anlamsızlığını gösteren elitist eleştiriye koymaktadır. Gramsci’ye göre, devlet organlarını oluşturmada seçimlere karşı tekrarlanan en bayağı, en basmakalıp düşüncelerden biri şudur: Seçim sisteminde sayılar her şey demektir; sayı her şeye karar vermektedir. Okur yazar bile olmayan herhangi bir idiotun görüşleri, devlet politikalarını belirlemede, bütün güçlerini devlete ve ulusa adayanlarla aynı ağırlıkta kabul edilmektedir.

Ancak demokrasiye yönelik oligarşik veya aristokratik eleştiri anlamsızdır artık. Gerçekte ne sayılar karar vermektedir ve ne de bütün oy kullananların görüşleri eşit ağırlıktadır. Sayılar sadece araçsal bir değere sahiptirler; bir ölçü, bir bağıntı verirler, daha fazlasını değil. “O halde seçimlerle ölçülen şey nedir” sorusunun cevabı “tamamen, aktif azınlıkların, elitlerin, öncülerin görüşlerinin yayılma ve ikna kapasitelerinin etkinliğidir.” (Gramsci 1999:423-424).

Bugün çoğunluk ilkesi siyasal eşitliği tamamen karşılayan bir ilke olarak düşünülmemekte ve anonimlik (bütün oy verenlerin eşit olarak muamele görmesi) ve nötrlüğe (bütün politik alternatiflerin eşit muamele görmesi) kesin bir biçimde imkân veren tek karar alma kuralı olduğu kabul edilmektedir (McGann 2004:54). Siyasal sistemde karar alma sürecine herkesin eşit olarak girmesine imkân veren anonimliğin karşısında ise statü talepleri vardır. Mesela, zenginler, toprak sahipleri, yaşlılar, eğitilmişler, aydınlar, soylular, belirli bir ırka veya bir etnik gruba mensup olanlar, belirli bir dinin müntesipleri veya toplumun yarısını oluşturan erkekler gibi. İşte, çoğunluk yönetiminin anahtarının da bu statü ya da ayrıcalık taleplerinin çokluğu olduğu, bu durumda ancak, niceliğin barışçı bir odak noktası olabileceği, kabul edilmektedir. (Elster 1993:176-177). Nicelik (çoğunluk ilkesi) bugün kolayca barışçı bir odak noktası olarak kabul edilmektedir, ancak, Aristoteles’ten bu yana 20. yüzyıla kadar tartışılan genel ve eşit oyla ortaya çıkacak “demokrasi tehlikesi”, yani çoğunluk yönetimi tehlikesi onların çağında hayali değildir. Demokrasi, 2500 yıl boyunca siyasal literatürün belli başlı eserlerinde değişmeyen bir anlama sahiptir: sınırsız çoğunluk yönetimi. Aristoteles’in “adalet” e aykırı, Rousseau’nun “Tanrılara özgü”, Mill’in “şeytani” olarak nitelendirildiği bu rejimin sınırlanmasının yolu Aristoteles, Montesquieu, Rousseau ve Mill’de görüldüğü üzere toplumsal güçlerin dengesini sağlamak üzere kurgulanan kuvvetler ayrılığıdır.

Kuvvetler ayrılığı fikrinin önemini ve anlamın yitirmesinin diğer bir nedeni ise bugün anayasacılığın kuvvetler ayrılığı ile birlikte iki boyutundan birini oluşturan insan hakları fikrinin koruyucu şemsiyesinin teorik gücünün kabulü ve pratiğinin yerleşmesidir. Günümüzde orijinal anlamını yitirmiş olan kuvvetler dengesi fikrinin yerini liberal haklar almıştır. Bu hakların sınırlayıcılığının kökeninde ise Locke’tan gelen yüce yasa- olağan yasa ayırımının olduğu söylenebilir.

3. Demokrasiye Liberal Sınırlama

Çağdaş anayasalar varlıklarını doğal hukuktaki görüşe borçludurlar. Buna göre yurttaşlar, özgür ve eşit ortaklardan oluşan bir yasal topluluk meydana getirmek üzere kendi iradeleriyle bir araya gelirler. Anayasa, yaşamlarını pozitif hukuk yoluyla yasal bir biçimde düzenleyen bireylerin birbirlerine sağlamak zorunda oldukları hakları kesin bir biçimde yürürlüğe koyar. Bu görüş, bireysel (subjective)

haklar ve bu hakların taşıyıcısı olarak bireysel tüzel kişiler kavramını önceden varsaymaktadır (Habermas 2005:113). Locke'un siyasal birliğin amacı olarak gördüğü doğa yasaları, siyasal toplum oluştuktan sonra alınabilecek siyasal kararların kendisine uygun olmak zorunda olduğu üstün yasadır.

Anayasal yönetim bugün demokrasi tanımının içindeki unsurlardan biri olarak yer almaktadır. Demokrasi, çoğunluk iradesinin doğru bir biçimde yönetsel eylem üretmesine ilişkin karmaşık kurum, süreç ve yöntemler mekanizmasını gerektirmekte ve yalnızca demokratik oyunun hayati kurallarının yasa ve anayasaya yerleştirildiği yerlerde demokrasilerin doğru bir biçimde uygulanabileceği düşünülmektedir (Merkl 1972:95). Anayasal demokrasi “çoğunlukçu demokrasi”nin alternatifi ve “anayasal devlet” ile “demokratik devlet”in bir sentezi olarak ortaya konulmaktadır (Erdoğan 2001:21-22). Anayasal yönetimin eklenmesiyle demokrasi tam olarak bir liberal demokrasi ya da anayasal demokrasi haline gelmektedir (Merkl 1972:97).

Ancak, siyaset ve anayasa teorisinde anayasacılıkla demokrasi arasında bir gerilim olup, anayasacılığın antidemokratik olduğu görüşü yaygındır. Zira anayasacılık, çoğunluğun iradesi ve tercihlerini sınırlama amacına yöneliktir (Erdoğan 2001:19). Bunun temelinde hak ve özgürlüklerin korunmasının sadece demokratik süreçlere bırakılmayacağı, bunun için kurumsal güvencelere de ihtiyaç bulunduğu düşüncesi yatmakta; bu düşünce anayasa yargısı ve kuvvetler ayrılığına dayalı kurumsal düzenlemelerle ifadesini bulmaktadır. Kurumsal araçlarıyla -kuvvetler ayrılığı, belli noktalarda ağırlıklı çoğunluk, haklar bildirgesi, anayasa yargısı- anayasal demokrasiyi demokratik yönetime ters ya da gereksiz gören çoğunlukçu görüşler çoğunluk kuralını siyasal ve toplumsal çatışmaların çözümünde adil bir usul olarak görürler. Anayasacılar çoğunluk kuralını kabul etmeyip, çoğunluk yasaması üzerinde anayasal olarak tanınan sınırlamalar olmadıkça temel hak ve özgürlüklerin gereği gibi korunamayacaklarını ileri sürerler. Çoğunlukçular da bu hakların önemini kabul etmekle birlikte anayasal sınırlamaların gereksiz olduğunu, halkın temel özgürlükler üzerindeki sınırlamaları tanıması için her halde seçmenin ruhuna dayanmak gerektiğini, anayasal araçlara dayanmanın demokrasiye zarar vereceğini savunurlar (Rawls 2007:446-447). Hemen belirtmeli ki, burada Rawls'ın sözünü ettiği kuvvetler ayrılığının orijinal teori ile bir ilgisi olmayıp işlevsel temelli bir organlar ayrılığıdır.

3.1. Rawls

Anayasacılığın çağdaş liberal savunucuları içinde önde gelen isimlerden olan Rawls, vatandaşların belirli anayasal esaslara ilişkin yargılarında anlaşmaları gerektiğini belirtir. Bu esaslar da iki türdür: (a) devletin genel yapısını ve siyasal süreci tanımlayan temel ilkeler, yani, yasama-yürütme-yargı erkleri ve çoğunluk kuralının kapsamı, (b) yasama çoğunluğunun saygı göstermesi gereken eşit te-

mel hak ve özgürlükler, yani, oy kullanma, siyasete katılma hakkı, düşünce özgürlüğü, hukuk devleti gibi (Rawls 2007:261).

Rawls'a göre anayasacılığın beş ilkesi vardır. Birinci ilke, halkın, yeni bir rejimi kuran kurucu gücü ile devlet görevlilerini seçme ve günlük siyasetteki olağan gücü arasındaki Locke tarafından yapılan ayırmadır. İkinci ilke yüce ve olağan yasa ayırımıdır. Yüce yasa halkın kurucu gücünün ifadesidir ve yüce halk iradesinin yetkisine sahiptir. Olağan yasa ise meclisin ve seçmenin olağan gücünü ifade eder ve onun yetkisine sahiptir. Yüce yasa olağan yasayı bağlar. Üçüncü ilke halkın kendisini yönetmesi idealinin ifadesi olan demokratik bir anayasadır. Dördüncü ilkeye göre demokratik olarak onaylanan ve bir haklar bildirgesi içeren anayasa belirli anayasal esasları, mesela eşit temel siyasal hak ve özgürlükleri bir daha dönülmemek üzere tespit eder ve olağan yasaların tespit edilmiş prosedürler aracılığıyla yapılmasını güvenceye alır. Beşinci ilkeye göre anayasal devlette nihai güç yasama ve hatta yüksek mahkemeye de ait olmayıp, birbirleriyle özel ilişki içinde bulunan üç erke aittir (Rawls 2007:265-266).

Rawls tarafından ifade edilen ilkelerin hemen düşündüğü temel bir ayırım vardır: Anayasaların uymak/içermek zorunda oldukları ve siyasal iradenin üstünde yer alan kuralların varlığını ortaya koyan görüş ile anayasaları siyasal iradeye bağlayan görüş. İlk görüşe göre, anayasaların üstünde bir “temel norm” vardır. “Temel norm”ün niteliği bazen “evrensel tabii hukuk” ile bazen faraziyelerle, bazen de “hukukun genel ilkeleri” gibi nosyonlara müracaatla açıklanmaktadır. Rawls'a göre ise, “Doğru ve adil anayasa ve temel yasalar fikri gerçek bir siyasal sürecin sonunda değil, daima en makul siyasal adalet anlayışı tarafından tespit edilir” (Rawls 2007:266). Yüce yasa-olağan yasa ayırımına bağlı olarak, “Anayasal demokrasi düalisttir: Kurucu gücü olağan güçten, halkın yüce yasasını da yasama meclislerinin olağan yasalarından ayırır. Parlamentonun üstünlüğü reddedilir” (Rawls 2007:266).

3.2. Hayek

Hayek kuvvetler dengesini, farklı toplumsal sınıfların/kesimlerin birbirini dengeleyecek tarzda yasama organında yer almasını öngören klasik düşüncede değil, tam aksine hiçbir grubun etkisinde kalmayacak ikinci bir yasama organının varlığında aramaktadır. Hayek'e göre halkın temsilcilerinin, sadece adil davranışın evrensel kurallarının tespiti hakkında değil, devletin halihazır faaliyetleri hakkında karar vermesini hedefleyen demokratik ideal yanlıştır. En azından her iki yetkinin ayrı meclislere verilmesi gerekir. Aksi takdirde, temsil organı çıkar grupları koalisyonlarının etkisi altında kalır. Önceden bilinmeyen, adil davranışın evrensel kurallarını koymakla sınırlı bir meclis ise özel birey ve grupların etkisi altında kalmayacaktır. Zaten, demokratik sistemlerin pratiğinde kuvvetler ayrılığı hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Zira anayasal hükümetin gelişiminin başlangıcından bu yana yasa yapma yetkisi ile hükümeti yönetme yetkisi aynı

temsili meclislerde birleşmiştir. Bunun sonucunda da hiçbir modern demokratik ülkede devletin yetkisi hukukla bağlı olmamıştır. Kuvvetler ayrılığının amacına ulaşması için, farklı görevleri bulunan ve birbirinden bağımsız olarak hareket eden iki ayrı temsili meclis olmalıdır. Yasa koyucu meclis, hükümetin belirli hedeflerine ilişkin iradeyle değil, neyin doğru olduğuna ilişkin fikirle ilgilenmelidir. Yasa koyucu meclisin üyeleri halk tarafından seçilmiş olsalar da, irade ve çıkarıya bağlı olmamalı; taraflılık veya özel çıkarlardan bağımsız, ortak doğruyu temsil edecek ve adaleti gözetecek, insanların değil de yasaların egemenliği (yönetimi) denebilecek olan gerçek kamu çıkarını bulmaya çalışacak bir meclis olmalıdır (Hayek 1999:188-190). Çünkü Hayek'e göre şimdiye kadar ki parlamentolar, adalete aykırı kanunların kaynağı haline gelmiştir; bunlar adil bir yasama için uygun olmayıp, bunun için gerekli düşünme biçiminden yoksundurlar (Hayek 1997:155).

Hayek'e göre geçmişteki sorun ayrı meclislerin farklı sınıflara göre oluşmuş olmasıydı. Oysa sınıflara göre değil, fonksiyonlara göre tanımlanmış iki ayrı meclis olsaydı, birinci meclis, yani üst meclis küçük bir sınıftan kaynaklanan gücünden daha büyük bir güce sahip olurdu (Hayek 1997:159-160). Yani Hayek, Aristoteles ile başlayıp Mill'e kadar uzanan kuvvetler dengesi teorisinin klasik ifadesi olan farklı toplumsal güçlerin, sınıfların dengesini ifade edecek tarzda bir siyasal kurumlaşmayı reddetmekte; aralarındaki farkı fonksiyonlarından ibaret gördüğü iki ayrı meclisin varlığında aramaktadır kuvvetler dengesini. Aslında Hayek'in aradığı, seçilmiş bir koruyucular meclisidir. İki meclis arasındaki fark ve iki meclis ihtiyacını yaratan şey ise yukarıda belirtilen iki ayrı kural arasındaki farktır (Hayek 1997:161). Yani "üstün yasa" ile parlamentolardan kaynaklanan "olağan yasa" arasındaki ayırım, işlevsel bir temelde ele alınan bir kuvvetler ayrılığı düşüncesinin de kaynağıdır.

Hayek'in düşüncesinin iki noktada tartışılır olduğu söylenebilir: Tüm çıkarlardan bağımsız bir kamu çıkarı fikrinin varlığı ve onu tespit yetkisinin demokratik toplumdaki neredeyse bağımsız bir temsilciler meclisine verilmesidir. Hayek'in düşüncesi, Rawls gibi, Locke'un üstün yasa ile günöbirlik yasalar ayırımını yansıtmaktadır. Ayrıca Hayek'in düşüncesinin, Rousseau'nun düşüncesiyle benzerliğine de dikkat edilmelidir. Rousseau da kısmi çıkarların ifadesi değil, genel iradenin yansıması olması gereken yasamanın, yasanın kaynağı olan halkın değil, bilge yasa yapıcılarının işi olduğunu söylüyordu.

4. Kuvvetler Ayrılığının Çağdaş Dönüşümü: Federalizm

Antik Yunan'dan bugüne cumhuriyetçi gelenek gerçek bir sorunla uğraşmıştır. Karmaşık toplumlarda çıkarlar nasıl temsil edilecek ve dengelenecektir? Ortodoks cumhuriyetçi cevap basittir: cumhuriyetler ancak küçük ve olabildiğince homojen devletlerde var olabilirler (Dahl 1993:33). Aristoteles, Montesquieu ve

Rousseau bu fikri paylaşırlar. Farkın yaratacağı çatışma ihtimalini ortadan kaldırmanın kadim yolu ise kuvvetler ayrılığıdır. Ancak, ne Aristoteles tarafından ve ne de 17. Yüzyılda yeniden ortaya konan kuvvetler ayrılığı fikri, henüz ulus devletlerin getirdiği diğer niteliksel farklılıklarla yüzyüze olmayıp, onlar için tasarlanmış değildi. Onlar sadece sınıfsal farkın dengelenmesi arayışındaydı. Şimdi siyasal birimler içinde dengelenmesi gereken yeni farklılıklar ortaya vardır. Daha doğrusu, “fark” a dair farkındalık, anonimlik ve nötrlüğün örtüsü aralandıkça yeniden ortaya çıkmıştır . Yoksa ne “farklılık” yenidir ve ne de onun doğurduğu çatışmalar. Tarihsel farklılık olan sınıfsal farkın yanısıra 19. yüzyıl sonrası siyasal birimlerin barındırdığı ırksal/etnik/dinsel farklılaşmaların ve bunlara dayalı çoğunluklar ve azınlıkların varlığında, anonimlik ve nötrlikle temellenen meşruiyet sarsılmıştır.

Siyasal toplumdaki uyum, denge, birlik arayışı ile farklılık ve çatışma önemli ölçüde oyuncular ve oyun alanına bağlıdır. Siyasal toplumlar, tarihsel olarak soy, dil, din, iktisadi koşullar ve diğer bir dizi faktörlerle oluşmuş, birleşmiş veya dağılmıştır. Aristoteles “fark” ın varlığının yaratacağı zorluğu 2500 yıl önce şöyle anlatır.

Sonra ırk ya da ulus farkı vardır; iki topluluk birlikte yaşamayı öğreninceye değin, bu fark bir ayrılık kaynağı olarak kalır. Çeşitli insanların birlikte yaşamayı öğrenmeleri, uzun bir süreç olabilir; çünkü bir devlet her türlü halkın bir araya toplanmasıyla kurulamayacağı gibi, istenen herhangi bir anda da kurulamaz. Nüfusta yabancı bir öge bulunduğu zaman-ister bunlar kuruluştaki elbirliği etmiş ya da daha sonra bir araya gelmiş olsunlar- çatışmalar son derece olağandır (Aristoteles 2002:147).

18.Yüzyıla kadar geç bir tarihte bile, Rousseau ve Montesquieu, kendi kendini yöneten bir halk için en iyi devletin bir kentten daha büyük olamayacağı üzerinde fikir birliği içindeydiler.Rousseau’ya göre de iyi bir siyasal düzen için cumhuriyetin ülkesi başka özelliklere de sahip olmalıdır. Monarşi çok varlıklı uluslara, aristokrasi varlık ve büyüklükçe orta halli devletlere, demokrasi de küçük ve yoksul devletlere elverişlidir (Rousseau 1987:93). Alanın ve nüfusun, yasama yetkisinin kullanılmasına imkân verecek ölçüde olmasını aramasının yanı sıra, yasamaya konu halkın nitelikleri için de bazı koşullar aramaktadır Rousseau. “Hangi ulus yasa koymaya elverişlidir öyleyse?” diye sorar ve şartları şöyle açıklar:

Aşağı yukarı soy birliği, bir çıkar birliği ya da bir sözleşmeyle birbirine bağlı olmakla birlikte henüz yasaların gerçek boyunduruğu altına girmemiş olan; kökleşmiş töreleri, kör inançları olmayan; üyeleri birbirini tanıyan; başka uluslardan karşılıklı olarak uzak kalabilen; zengin ya da yoksul olmayan bir ulus (Rousseau 1987:62-63).

Montesquieu’ya göre de cumhuriyetin ülkesi küçük olmalıdır. Bunun nedeni ise yine aynıdır: ortak yarar. Büyük bir devlette herkes kendi çıkarlarının ardından koşar, yararlar özelleşir. Oysa devlet bir kent devleti gibi küçük olursa yurttaşlar ortak yararı daha kolay fark eder, ortak yarar daha iyi bilinebilir (Montesquieu 2004:129). Siyaset teorisinin klasik eserlerinde, ortak yararı belirleyebilecek kadar küçük ve olabildiği kadar homojen bir topluluğu barındıran bir siyasal birim arayışı ortak bir arayıştır.

Mill'e göre de, "Farklı uluslardan oluşmuş bir ülkede özgür kurumların oluşması hemen hemen imkânsızdır. Temsili bir hükümetin varlığı için zorunlu olan ortak bir kamu fikri, ortak ulusal duygular, özellikle ortak bir dil olmaksızın imkansızdır" (Mill 2001:182). Özgür kurumların varlığının zorunlu koşulu, genel olarak, siyasal yönetimin sınırlarının ulusların sınırlarıyla örtüşmesidir. (Mill 2001:184).

Ancak, ulusun devlete nasip olduğu 19. Yüzyıldan itibaren siyasal birimde köklü bir değişiklik gerçekleşmeye başlamış, siyasal sınırlarla kültürel sınırların çoğunlukla örtüşmediği bir dünya oluşmuştur. Ne ulusal bütün homojendir ne de çoğunluklar homojendir. Gerçek dünya, içinde çok farklı nedenlerle çoğunluklar ve azınlıkların yaratıldığı ve fakat birlik ve homojenlik iddiasının hüküm sürdüğü bir dünyadır. Çoğunlukların oluşum süreci ve alanı da demokratik ilkeyle ilişkisizdir. Demokratik bir siyasal düzeni haklılaştıran varsayımlardan biri, hangi usule göre alınacağı ise diğeri de kararların kimler tarafından alınacağıdır. Bağlayıcı kararların sadece o kararlara tabi olanlar tarafından alınması gerektiği fikri kendi kaderini tayin için gerekli görülür (Dahl 1993:135). Ancak, "halk" ı oluşturan şeyin ne olduğu sorusu hiç masum bir soru olmayıp, demokratik teori ile pratiğin alanında bu masum gibi görünen sorunun çok zorlu olduğu ortadadır (Dahl 1993:146).

Halkı oluşturan şeyin ne olduğu sorusunu karar alma ilkesine bağlamak için soru bir başka şekilde de formüle edilebilir. Bu da çoğunluk ile ilgili yine aldatıcı masumiyete sahip sorudur: *neyin* çoğunluğu? (Bary 2003:328). Demokratik süreci tartışmaya açan şey aslında genellikle arka planda kalan bu sorudur.

Demokratik süreç gibi, çoğunluk ilkesi de, bir yurttaşlar bütününe içinde kolektif kararlara ulaşacakları bir siyasal birimin varlığını kabul etmektedir. Fakat çoğunluk yönetimi fikrinde yer alan hiçbir şey, herhangi bir özel birimin etrafındaki sınırlar ile ilgili rasyonel bir haklılaştırma sağlamamaktadır. Bir kararın çoğunluk yönetimine göre verilmesi gerektiğini söylemek şu soruya cevap vermemektedir ve veremez de: hangi demokratik birim içindeki çoğunluk? (Dahl 1993:185).

Elbette, trenlerde sigara yasağı ile ilgili bir kararda bu soru daha az önemlidir. Ancak, sorunun, siyasal birimin sınırlarına –ulusal devlet, federasyon, eyalet gibi- ve onların kendilerine ait karar alma iktidarlarına ilişkin olduğu ortaya çıktığında "kimin kapsanacağı" sorusu patlayıcı etkisi yaratır (Bary 2003:328).

Kadim dünyada sınıfsal farkın doğuracağı çatışmayı önlemenin yolu olarak düşünülen kuvvetler ayrılığı, çağdaş dünyada artan farklılığın getirdiği baskıyı karşılamak üzere, yeni bir anlam kazanmış ve federalizm ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çağdaş anayasal sınırlamalar, çoğunluğun değiştiremeyeceği anayasal ilkelerde (haklar bildirgesi), kuvvetler ayrılığında, bölgesel ya da yerel devletlerin özerkliğini sağlayan teminatlarda (federalizm), bütün partilerin bir araya geldiği büyük koalisyon hükümetlerine imkan veren yapılarda (ortaklıkçı rejimler-consociationalism) biçimlenebilmektedir (Schmitter ve Karl 1999:6). Bugün anayasacılığın ilkeleri ve kurumsal gerekleri arasında kuvvetler

ayrılığı da sayılmakta (Erdoğan 2001:19; Pettit 1998:301) siyaset biliminde bir terim olarak da “kevvetler ayrılığı” federalizmle eşanlamli olarak kullanılmaktadır. (Lijphart 2006:182, Pettit 1998:301) Pettit'e göre, cumhuriyetçi biçim, anayasacılık ve demokrasidir. Bu da, esas olarak, hukuk düzeni, gücün dağıtılması (erkler ayrımı, çift meclislilik, federalizm) ve (anayasal teminat altına alınmış) çoğunlukçuluk karşıtlığıdır (Pettit 1998:299-301).

Lijphart'ın çağdaş demokratik kural ve kurumlarla ilgili tespit ettiği farklılıklardan bir kısmı, siyasal toplumdaki farklı kesimlerin yasama ve yürütme erklerine yansiyıp yansımadığına ve bu erkler arasındaki dengeye işaret etmektedir. Yani hem erklerin kendi içinde bir toplumsal temsil dengesi ve hem de erklerin birbirini dengelemesi söz konusudur (Lijphart 2006:14-15). Bu düzenlemelerden bazıları, iktidarın aynı siyasal kurum içinde birlikte faaliyet gösteren aktörlere dağıtılması anlamına gelirken, bazıları da ayrı siyasal kurumlar arasında dağıtılması anlamına gelmektedir. Bunlar arasında federalizme Lijphart önem bakımından ilk sırayı verir. Bunun nedeni, federalizmin, gücün dağıtılmasının en tipik ve en etkili yöntemi olarak düşünülmesidir. Federal sistemler hükümetin merkezi ve merkezi olmayan kademeleri arasında güçler ayrılığını güvenceye almakla kalmaz, mevcut güçlerin önemli bir kısmını kullanan merkezi olmayan hükümetler arasında da denge arar (Lijphart 2006:182-184). Cumhuriyetçi bir düzen, iki parlamentolu düzen ile eyaletlerin merkezi hükümetle güçleri paylaştığı federal bir sistemle adem-i merkezileşmeyi gerekli koşul olarak görmektedir. Bu iki koşul da kuvvetlerin dağıtılmasına ilişkindir. Cumhuriyetçilerin geleneksel olarak federasyondan yana olması tesadüf değildir. Öyle ki, Pettit'e göre, anti-federalistler, asli cumhuriyetçi kaygıya, yani gücün keyfiliğine, hatta halkın gücünün keyfiliğine karşı güvence arayışına ihanet içindedirler (Pettit 1998:237-238).Federalizmin, farklılıklara dayalı bölgesel ve yerel çıkarların temsilini garanti altına almasının yanı sıra, yönetim yetkisini yayarak kişisel özgürlükleri koruyacak bir fren ve denge sistemi yaratabilir. Nihayet federalizm, farklılıklar içeren toplumlarda birliğin sürdürülebileceği bir kurumsal mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Heywood 2006:239).

Bunun da ötesinde, yasama dışındaki erklerde de bir denge arayan tarihsel düşüncenin bugün de uygulanması gerektiği ileri sürülmektedir. Mesela Pettit'e göre cumhuriyetin kapsayıcılığı için sadece yasama organının kapsayıcılığı yetmez, idare ve yargı organlarının da aynı karakterde olması gerekir. Bunun için de bir dizi düzenleme önerir. Memurların ne kadarının atanması ne kadarının parlamento tarafından seçilmesi tartışması bir yana, atanmışların da, seçime dayalı temsile uygun olarak, en alt seviyede de olsa belli başlı çıkar gruplarının sayısal dağılımlarına göre temsil edilmesi gerekir. Örneğin jüri üyelerinin oluşumunda buna dikkat edilmelidir. Pettit'e göre, yönetim ve yargı görevlerini yerine getirenlerin, seçimle gelmeseler de, cumhuriyetçi amaçlar açısından, belli sosyal gruplaşmalara göre istatistiki temsilden uzak olmamaları gerekir. Aksi takdirde, bir dinin, bir sınıfın, bir cinsiyetin ya da bir etnik grubun üyelerinin temsil

edilmediği durumda, temsil edilmeyen kesimlerin seslerini duyurma garantileri ortadan kalkar (Pettit 1998:252-253).⁴

5. Kuvvetler Ayrılığın Düşük Düzeyli İfadesi: Çoğulculuk

Federalizm orijinal teorideki yasama ve yürütmenin bir güçler dengesine dayanması gerektiği fikrinin yansımaları olup, sınıfsal temelli olmasa da, çağdaş siyasal birimler içindeki başka büyük farklılıkların dengesini amaçlamakta ve çağdaş literatürde kuvvetler ayrılığı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Çoğulcu demokrasi ise kuvvetler dengesinin çok düşük düzeyde çağdaş bir ifadesi olarak ele alınabilir.

Çağdaş literatürdeki çoğulcu demokrasi düşüncesi siyasal iktidar üzerinde baskı gruplarının rolünün yanısıra toplum içindeki bölünme ve farklılığa, bunun gerekli kıldığı iktidar parçalanmasına ve merkezi devlet gücünü sınırlamadaki katkısına odaklanmaktadır (Holden 2007:124-125).Klasik çoğulcu görüşün özü, iktidar dağılımının araştırılmasından türemektedir. “İktidar, hiyerarşik olarak değil yarışmacı şekilde düzenlenmiş olup, farklı çıkarları (işveren örgütleri, sendikalar, siyasi partiler, etnik gruplar, öğrenciler, kadın örgütleri, dini gruplar vb.) temsil eden çok sayıda grubun arkasındaki “sonsuz bir pazarlık süreci”nin ayrılmaz bir parçasıdır”. Siyasi sonuçlar (çıktılar), yani demokratik kararların oluşumu, bu grupların talepleri arasında sürekli bir tavizleşmeyle ortaya çıkmaktadır (Erdoğan 2001:203-204).

Çoğulcu görüşte demokrasinin bir “azınlıklar yönetimi” olduğu da ileri sürülmektedir. Demokrasi bir anlamda seçkinler yönetimi ise de kapalı bir kapalı elitler sistemi değildir. İktidarın desentralize edildiği çoğulcu demokrasi veya poliarside çok sayıda yarışan çıkarlar ve gruplar vardır (Barry 2004:325). Bu düşüncenin önde gelen temsilcisi Dahl değişik azınlık grupları koalisyonlarının bir araya geldiği akıcı-değişken bir poliarside sistemi öngörmektedir. Böyle bir durumda, belirli bir çoğunluğun, kalıcı ve yabancılaşmış bir azınlıkla yüzyüze kalma olasılığı azaltılmış olur (Blaug and Schwarzmantel 2000:175). Siyasal düzenin büyük ölçekli oluşunun ve bunun sonuçlarının, yani, çeşitliliğin, çatışmanın ve Dahl’ın ifadesiyle poliarsinin uzantısı, her biri diğerine ve devlete karşı görece özerk önemli sayıda toplumsal grup ve örgütlenmelerin var olmasıdır; çoğulculuk veya daha özel bir biçimde toplumsal ve örgütsel çoğulculuk diye adlandırılan durumdur bu (Dahl 1993:276-278). Dahl’a göre,bu çoğulcu yapı nedeniyle,

⁴ Frey’in *Türk Siyasal Eliti* adlı bir araştırmasında, 1923-1950 arasındaki parlamentolarda, bürokrat kökenlilerin oranı % 60, serbest meslek kökenlilerin oranı ise %15-20 civarındadır. Bürokrat kökenlilerin oranı 1950 sonrasındaki seçimde % 21, 1957 seçiminde ise % 2,3 olarak; buna karşılık 1950 öncesi seçimlerde % 15 dolayında olan serbest meslek kökenlilerin oranı ise 1950 sonrasında % 40 olarak tespit edilmiştir (akt. Ünsal 1980:101-102). 1961 Anayasası ile ortaya çıkan değişiklik, siyasal iktidarı sınırlayabileceği düşünülen ikinci bir meclis ve Anayasa Mahkemesinin kurulmasıdır. Yani ulusal egemenliği artık parlamento tek başına kullanmayacaktır. Ayrıca senatonun oluşum biçimi de bir çeşit bürokrat-parlamentlerin ve kısmen atanmış temsilcilerin ulusal iradede pay sahibi olması anlamına geliyordu. Bu da parlamento çoğunluğunun sınırlı da olsa memur-parlamentler tarafından sınırlanması olarak yorumlanmaktadır (Ünsal 1980:103-104). Ünsal’ın Siyaset ve Anayasa adlı çalışmasında, Anayasa Mahkemesi de parlamento çoğunlukları ile bürokratik çekişmenin tarafları arasında ele alınmaktadır. Siyasal iktidarın denetiminin, bürokratik kuruluş ve güvenceye yönelik tutumuyla Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması, siyasal iktidarları oluşturan yeni güçler ile geleneksel bürokrasi arasındaki çekişmenin ifadesi olarak görülmektedir (Ünsal 1980:106). Hem erkeklerin kendi içindeki siyasal/toplumsal denge, hem de bu dengenin diğer erkekler içindeki yansımaları gösteren bu çalışma, kuvvetler dengesi kuramının nasıl anlaşılması gerektiğine de ışık tutar niteliktedir.

mevcut demokrasiler bir azınlıklar yönetimidir. Demokratik kararlar dikkatlice incelendiğinde, bunlar çoğu kez doğru bir biçimde çoğunluğun kararları diye nitelendirilemezler. Bunlar, bir azınlık veya azınlıklardan oluşan bir azınlık koalisyonu tarafından alınmış kararlar olarak betimlenmelidir. (Dahl 1993:188). Çoğullular için farklı rakip çıkarların varlığı demokratik dengenin ve kamu siyasetinin sağlıklı gelişmesinin temeli olarak görülür (Erdoğan 2001:203-204).

Ancak, çoğullulukta öne çıkarılan azınlıklar koalisyonu fikri kuşkuludur, çünkü demokratik yönetimler, güçlü örgütlü gruplar arasındaki dağıtımdan pay alma kavgasına sahne olmaktadır (Barry 2004:338). Demokratik sistemin çoğunlukçu olmaması, siyasi sürecin rekabetçi niteliği ve herkese açık olması bir siyasi eşitlik standardına imkan vermektedir, ancak, yerleşik siyasi grupların ve fakirlerle örgütlenmemiş olanların aleyhine işlemesi açısından da siyasi eşitlikten uzak olduğu savunulmakta (Barry 2004:325) ve çoğulcu düşünce gerçekte güçlü organize grupların sürekli olarak halk yığınlarından daha fazla bir etkiye sahip olduklarını söyleyen modern elitistlerce eleştirilmektedir. Rekabet gerçek ve etkin bir rekabet olmadığı gibi, asıl baskın olan ekonomik gücü elinde bulunduran organize gruplardır ve liberal demokrasiler bu gruplar arasındaki güç dağılımını dikkate almaya zorlanırlar (Heywood 1999:78-79). Kaldı ki, “Birçok durumda ne halkın ne de halkın temsilinin egemen olduğu kanıtlanabilir; aksine daha çok yargı gücü ve bürokrasi, bazen hükümetle birlikte egemen olmuştur” (Schmidt 2002:16). Buna karşı bazı demokrasi teorisyenlerine göre, demokrasi bir anlamda seçkinler yönetimi ise de kapalı bir kapalı elitler sistemi değildir. İktidarın desentralize edildiği çoğulcu demokrasi veya poliarside çok sayıda yarışan çıkarlar ve gruplar vardır (Barry 2004:325).

Sonuç

Siyasal düşüncenin kadim eserlerinde tartışılan kuvvetler dengesi teorisi bir indirgemeye uğramıştır. Teorinin ilk basamağında organlar ayrımı yapılmakta, sonra asıl sorun olan bu organlarda karar alma süreçlerinde etkili olan toplumsal güçlerin dengesi tartışılmaktadır. Orijinal teori hukuki anlamda organların ayrımının değil, siyasi özgürlüğün koşulu olarak gördüğü toplumsal güçlerin dengesini sağlamanın teorisidir; yasama, yürütme ve yargı birbirlerine karşı dengelenmesi gereken güçler değildirler. Dengelenmesi gereken şey, bu organlarda toplumsal sınıfların etki güçleridir. Gücün kendi içinde dengelenmesi gereken asıl organ ise yasama organıdır. Schmitt'in belirttiği gibi, çok yanlış bir biçimde, parlamento ve diğer erkler (yürütme ve yargı) dengenin unsurları sayılmıştır. Oysa parlamento dengenin bir parçası değil, bizzat kendi içinde dengelenmiş olması gereken bir organdır. (Schmitt 2006:63).

Birer organ/işlev/yetkiyi anlatan yasama, yürütme ve yargının kuvvet olarak ele alınması, kuvvetler ayrılığından söz edilirken, orijinal teoriye atıfta bulunulmasını anlamsız kılacak bir indirgemedir. Bu indirgemenin temelinde, çağdaş siyasi birim ve siyasi örgütlenme biçimindeki değişim ile temsil kurumunun yerleşmesi yatmaktadır. Bu değişim, demokratik siyasi düzene karşı aristokratik/oligarşik

eleştirinin artık yersizleştiği, onun yerini elitist eleştirinin aldığı bir değişimdir. Yoksa siyasal düşüncenin büyük simaları demokrasi tehlikesi olarak adlandırılabilirler. Hayali bir tehlikeyle uğraşmış değildirler. Anayasacılığın liberal haklara dayanan boyutunun teorik gücü ve pratiği ile temsil pratiğinin yerleşmesi, çoğunluk tiranlığı tehlikesinin başka kurumlar aracılığıyla engellenebilmesi bu değişimde rol oynamıştır. Bundan sonradır ki kadim düşüncede adaletsiz ve tehlike kaynağı olarak görülen bir adam-bir oy ilkesi genel bir kabul görmeye başlamıştır.

Teoriyi, kuvvetler ayrılığının ilkesinin bugüne dek yetersiz kaldığını düşünen Hayek'in belirttiği toplumsal sınıflara göre değil de işlevlerine göre farklılaşmış iki meclis temeline indirgemek de teorisinin kökeninden kopuştur. Bu düşüncenin temeli de Locke'un olağan yasa-yüce yasa ayırımındadır. Rawls'un ileri sürdüğü gibi, olağan yasaların uygun olmak zorunda oldukları bir yüce yasa vardır. Bunun anlamı çoğunluk kararlarının üzerinde bir sınırlamanın varlığıdır. Kuvvetler ayrılığı teorisinde bu sınırlama, bir güç dengesine bağlı tutulurken, burada söz konusu olan, toplumsal güçlerin tercihlerinin dışında /üstünde bir yüce yasanın sınırlamasıdır. Aslında bu sınırlama da Antik Yunan'da kuvvetler ayrılığı ile sağlanmak istenen dengenin yanısıra; bu dengenin iyi ve doğru olduğunu söyleyen ve sadece avamın değil, tüm toplumun (yani aristokrat ve oligarkın da) ortak yararının gözetilmesi anlamına gelen akla dayalı iyi-doğru yasa fikrinin devamıdır. Bu değerlendirme, liberal anayasacılığın temeli olan insan hakları fikrinin değersizliğini göstermemektedir. Kuvvetler dengesinin orijinal anlamına uygun bir siyasal pratiğin yokluğunda anayasacılığın insan hakları boyutu, özgürlüklerin korunmasının (güçler dengesine bağlı ihlaller göz ardı edilirse) teorik dayanağını oluşturmaktadır. Yani, çağdaş anayasacılığın kuvvetler ayrılığı ve insan hakları olarak bilinen iki ayağından ilki, orijinal teoride sahip olduğu güç ve anlamdan uzaklaşırken, ikinci ayak olan insan hakları fikri güç kazanmıştır.

Kuvvetler ayrılığı çağdaş düşüncede bir indirgemeye uğrarken aynı zamanda bir dönüşüme de uğramıştır. Çağdaş siyasal birimler içindeki farklılıkların varlığından kaynaklanan federal yapı bunun ifadesidir ve çağdaş literatürde federalizm kuvvetler ayrılığı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bir farkla ki, federalizm bir denge mekanizmasıdır ama orijinal teorideki gibi sınıf temelli bir denge mekanizması değildir. Çoğulcu düşünce ise orijinal teorideki çıkarların dengelenmesi fikrinin federalizmde olduğu gibi siyasal/anayasal kurumlaşmaya yansması olarak değil de, denge fikrinin düşük düzeyde bir yansması olarak görülebilir.

Kaynakça

- Aristoteles, *Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Arnhart, Larry, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Adres Yayınları, Ankara, 2004.
- Aron, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1986.
- Barry, Norman, *Modern Siyaset Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004.
- Bary, Brian, "Is Democracy Special?", *Philosophy and Democracy-An Antology*, Edited by Thomas Christiano, Oxford University Press, 2003.

- Blaug, Ricardo - Schwarzmantel, John, *Democracy: A Reader*, Edited by Ricardo Blaug and John Schwarzmantel, Columbia University Press, 2000.
- Dahl, Robert, *Demokrasi ve Eleştirileri*, Yetkin Basımevi, Ankara, 1993.
- Elster, John, "Majority Rule and Individual Rights", *On Human Rights*, Edit.by Stephen Shute and Susan Hurley, The Oxford Amnesty Lectures, Newyork, pp:176-216, 1993.
- Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.
- Gramsci, Antonio, *Selection From Prison Notebooks*, Elecbook, London 2007.
- Habermas, Jürgen, "Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı", *Çokkültürcülük*, Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Habermas, Jürgen, "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Hayek, Friedrich A., *Hukuk, Yasama Ve Özgürlük - Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, 1997.
- Hayek, Friedrich A., "Liberal Bir Devletin Anayasası", *Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar*, Siyasal Kitabevi, 1999.
- Held, David, *Models of Democracy*, Stanford University Press, USA, 1996.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- Heywood, Andrew, "Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, Siyasal Kitabevi, 1999.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Holden, Barry, *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, Liberte Yayınları, 2007.
- Horkheimer, Max, *Aklın Tutulması*, Metis Yayınları, İstanbul, 1986.
- Lane, Jan-Erik, *Constitutions and Political Theory*, Manchester University Press, 1996.
- Lijphart, Arend, *Demokrasi Motifleri*, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.
- Locke, John, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.
- McGann, A.J. 2004, "The Tyranny of Supermajority-How Majority Rule Protects Minorities", *Journal of Theoretical Politics*, 16(1) pp:53-77, 2004.
- Mill, John Stuart, *Representative Government*, Batoche Books, Kitchener, Ontario.
- Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Seç Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004.
- Pettit, Philip, *Cumhuriyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Platon, *Yasalar*, Cilt 1, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Platon, *Devlet*, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2002.
- Rawls, John, *Siyasal Liberalizm*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Adam Yayınları, İstanbul, 1987.
- Schmidt, Manfred G., *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara, 2002.
- Schmitt, Carl, *Parlamentar Demokrasi Krizi*, Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Schmitter, Philippe C.- KARL Terry Lyn, "Demokrasi Nedir, Ne Değildir", *Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar*, Siyasal Kitabevi, 1999.
- Turhan, Mehmet, *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1989.
- Ünsal, Artun, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.
- Zakaria, Fareed, "İlliberal Demokrasinin Yükselişi", *Siyasal ve Sosyal Teori- Seçme Yazılar*, Siyasal Kitabevi, 1999.